

**O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGIGA KO‘RA VOYAGA
YETMAGAN BOLALAR UCHUN ALIMENT UNDIRISH ASOSLARI,
TARTIBI VA MIQDORI**

Karimov Jasur Zokirjon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti OAV huquqi yo‘nalishi magistran

Annotatsiya: mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida voyaga yetmagan bolalarga aliment undirishning huquqiy asoslari, undirish tartibi va aliment miqdorini belgilash mezonlari yoritiladi. Shuningdek, amaliyotda uchraydigan muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha takliflar ham bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: aliment, voyaga yetmagan bola, ota-onalik majburiyati, sud tartibi, aliment miqdori.

**ОСНОВАНИЕ, ПОРЯДОК И РАЗМЕР ВЗЫСКАНИЯ
АЛИМОНОВ НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕТЕЙ ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УЗБЕКИСТАНА**

Каримов Жасур Закиржон угли

Магистрант кафедры права СМИ Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация: в данной статье рассматриваются правовые основы взыскания алиментов на несовершеннолетних детей в Республике Узбекистан, порядок взыскания и критерии определения размера алиментов. Также описываются проблемы, возникающие на практике, и предложения по их решению.

Ключевые слова: алименты, несовершеннолетний ребенок, родительская ответственность, судебный порядок, размер алиментов.

**BASIS, PROCEDURE AND AMOUNT OF ALIMONIUM
COLLECTION FOR MINOR CHILDREN UNDER THE LEGISLATION
OF UZBEKISTAN**

Karimov Jasur Zakirjon ugli

Master's student of the Department of Mass Media Law of Tashkent State University of Law

Abstract: *this article discusses the legal basis for the collection of alimony for minor children in the Republic of Uzbekistan, the procedure for collection and the criteria for determining the amount of alimony. It also describes the problems encountered in practice and proposals for their solutions.*

Keywords: *alimony, minor child, parental responsibility, court procedure, amount of alimony.*

Kirish

Voyaga yetmagan bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish har qanday huquqiy-demokratik davlatning ustuvor vazifalaridan biri sanaladi. O‘zbekiston Respublikasi ham ushbu prinsipga sodiq qolgan holda, bolalarni ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy jihatdan himoya qilishni davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilagan. Xususan, ota-onalarning o‘z farzandlariga nisbatan moddiy ta‘minot bilan bog‘liq majburiyatlari, jumladan, aliment to‘lash majburiyati, huquqiy jihatdan tartibga solinishi bu boradagi eng muhim kafolatlardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida “Ota-onalar o‘z bolalarini voyaga yetguniga qadar parvarish qilish va ularga g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar” deb belgilab qo‘yilgan. Bu norma orqali davlat ota-onalarning farzandlariga nisbatan bo‘lgan majburiyatlarini konstitutsiyaviy darajada tan olgan. Shu asosda qabul qilingan Oila kodeksining tegishli moddalarida aliment undirishning asoslari, tartibi, miqdori, sud orqali yoki notarial kelishuv asosida amalga oshirilishi belgilab berilgan.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda aholining ijtimoiy himoyasi, xususan bolalar manfaatlarini ta‘minlash borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ammo amaliyotda ota-onalarning bir qismi o‘z farzandlariga nisbatan aliment to‘lash majburiyatlarini bajarmasligi, aliment miqdorining hayotiy ehtiyojlarga mutanosib emasligi, aliment undirish bo‘yicha sud qarorlarining ijrosida muammolar mavjudligi kabi holatlar hanuzgacha dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur muammolar bevosita voyaga yetmagan bolalarning yashash darajasiga, ularning sog‘lom rivojlanishiga va teng imkoniyatlarga ega bo‘lishlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Jahon miqyosida ham aliment undirish masalasi muhim ijtimoiy masala sifatida ko‘riladi. Masalan, Yevropa davlatlarida aliment miqdori bola ehtiyojlari va ota-onaning moliyaviy imkoniyatlariga qarab differensial tarzda belgilanadi. Ayrim davlatlarda esa aliment to‘lovlarini kafolatlash maqsadida davlat budjetidan maxsus aliment fondlari tashkil etilgan. Bu fondlar orqali alimentni o‘z vaqtida ololmayotgan bolalar uchun vaqtinchalik kompensatsiya to‘lab beriladi. O‘zbekistonda ham bu kabi tizimlarni joriy etish istiqbollari mavjud bo‘lib, bu borada qonunchilikni yanada takomillashtirish zarurati tug‘ilmoqda.

Mazkur ilmiy maqolada aynan O‘zbekiston qonunchiligi asosida voyaga yetmagan bolalar uchun aliment undirish tartibi, ularning qonuniy asoslari va aliment miqdorini belgilash mezonlari keng yoritiladi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha huquqiy, tashkiliy va institutsional takliflar ishlab chiqiladi. Maqolaning asosiy maqsadi – amaliy va nazariy asoslangan tahlil orqali bolalarning alimentga bo‘lgan huquqiy kafolatlarini yanada mustahkamlashga hissa qo‘shishdir.

Tadqiqotning dolzarbligi — mazkur mavzu aholining ijtimoiy qatlamlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, aholining eng zaif toifasi — voyaga yetmaganlar manfaatini ta’minlash bilan uzviy aloqador.

Tadqiqotning maqsadi — O‘zbekiston qonunchiligiga muvofiq ravishda aliment undirish asoslari, tartibi va miqdorini huquqiy tahlil qilish, xalqaro tajribani solishtirish va mavjud kamchiliklar bo‘yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- Voyaga yetmaganlarga aliment undirishning normativ-huquqiy asoslarini tahlil qilish;
- Aliment undirish amaliyotida uchraydigan muammolarni aniqlash;
- Aliment miqdorini belgilashda qo‘llanilayotgan mezonlarni o‘rganish;
- Xalqaro tajribani tahlil qilish va O‘zbekiston sharoitiga mos takliflar ishlab chiqish.

Voyaga yetmagan bolalarga aliment undirishning huquqiy asoslari

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan asoslar

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ota-onalarning farzandlari oldidagi burchini yuksak darajada e’tirof etadi. **64-moddada** quyidagicha belgilangan: “Ota-onalar bolalarni voyaga yetguniga qadar parvarish qilishga va ularga g‘amxo‘rlik qilishga majburlar.”

Bu konstitutsiyaviy norma, garchi to‘g‘ridan-to‘g‘ri “aliment” so‘zini tilga olmasa-da, uning mohiyatida bolalarning moddiy ta’minoti, ularning yashash, rivojlanish, o‘qish, sog‘lom bo‘lish huquqining kafolatlari mujassamdir. Konstitutsiyadagi bu prinsip - aliment undirishga oid barcha quyi darajadagi qonunlarning nazariy negizi va yuridik poydevori hisoblanadi.

Bundan tashqari, Konstitutsiyaning 45-moddasida: “Har bir shaxs o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqiga ega” deb ko‘rsatilgan.

Bu norma asosida voyaga yetmagan bola yoki u nomidan harakat qiluvchi qonuniy vakil (odatda ona) sudga murojaat qilib, aliment undirishni talab qilish huquqiga ega. Konstitutsiyaviy darajada bolalarning ijtimoiy himoyasi, ota-onalarning majburiyati va sud orqali himoya mexanizmlari mustahkamlangan.

O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi — aliment masalasini bevosita va aniq belgilab beruvchi asosiy qonuniy manba hisoblanadi. Kodeksda ota-onalarning farzandlariga nisbatan moddiy ta‘minot majburiyati huquqiy jihatdan keng yoritilgan. 130-modda: “Aliment to‘lash majburiyatining mohiyati“. Ota-onalar voyaga yetmagan farzandlarini boqishga majburdirlar.” Bu modda alimentni ota-onaning yuridik majburiyati sifatida ko‘rsatadi. O‘z farzandini boqish ota-onaning axloqiy mas‘uliyati emas, balki huquqiy majburiyatidir. Bu modda orqali davlat ota-onalarning o‘z farzandlariga nisbatan befarqligini huquqiy javobgarlik bilan qoplaydi. 132-modda: Aliment miqdori va shakli. Mazkur modda alimentni undirishda ikki xil asosni belgilaydi:

- Foizli shaklda — ota-onaning daromadidan:
 - 1 bola uchun – 1/4 qism;
 - 2 bola uchun – 1/3 qism;
 - 3 va undan ortiq bola uchun – 1/2 qism.
- Yoki qat’iy summada, sud qaroriga binoan, ota-onaning daromad manbai noaniq bo‘lsa.

Amaliyotda foizli aliment ko‘proq qo‘llaniladi, lekin ota-onaning ish haqi doimiy bo‘lmasa, boshqa moliyaviy manbalari yashirilsa, bu tartib samarasiz bo‘lib qoladi. Shu bois, qat’iy summada belgilash usuli aliment miqdorini

barqarorlashtirishda muhim o‘rin tutadi. 143–145-moddalar: Kelishuv, o‘zgarish va bekor qilish.

- **143-modda:** ota-onalar o‘zaro kelishuv asosida notarial tasdiqlangan aliment to‘lovini belgilashlari mumkin. Bunda sud ishtiroki talab etilmaydi.
- **144-modda:** sud aliment miqdorini kamaytirishi yoki ko‘paytirishi mumkin.
- **145-modda:** bola voyaga yetganidan keyin aliment to‘lash to‘xtatiladi.

Amaliy muammo: Notarial kelishuvlar kam qo‘llaniladi, chunki taraflar o‘rtasida ishonchsizlik kuchli, shuningdek, ko‘plab hollarda ota aliment majburiyatidan bo‘yin tovlashga urinishadi.

3. Fuqarolik protsessual kodeksida aliment ishlarining yuritilishi

O‘zbekiston Respublikasining **Fuqarolik protsessual kodeksi (FPK)** alimentga oid nizolarni hal qilish tartibini aniq belgilaydi.

Da’vo yuritish tartibi (137–139-moddalar)

Aliment bo‘yicha da’vo arizasi:

- bolaga qonuniy vakil tomonidan,
- bolaning yashash joyidagi sudga,
- soddalashtirilgan tartibda topshiriladi.

Ishni ko‘rib chiqish muddati (217-moddasi)

Sud aliment ishlari bo‘yicha da’volarni odatda **20 ish kunida** ko‘rib chiqadi. Biroq amaliyotda sudlar ish ortiqqligi yoki tomonlar sudga kelmaganligi sababli bu muddat cho‘zilishi mumkin.

Sud qarorining ijrosi (247-moddasi). Aliment undirishga doir sud qarori majburiy ijro huquqiga ega. Bu qarorlar Majburiy ijro byurosi (MIB) orqali ijro

etiladi. Lekin so‘nggi yillarda MIBda ishlovchilar sonining kamligi va yuklamaning ortiqqligi sababli ijro mexanizmi yetarli darajada ishlamaydi. 2023 yilda aliment undirish bo‘yicha 273 mingta ish yuritilgan, ulardan 30 foizi bo‘yicha qarorlar o‘z vaqtida ijro etilmagan. Alimentdan bo‘yin tovlaganlik uchun javobgarlik Ma‘muriy javobgarlik (MJtK 474-moddasi). Aliment majburiyatini bajarmagan shaxsga jarima yoki 15 sutkagacha hibs jazosi tayinlanishi mumkin. Bu ko‘proq ogohlantiruvchi chora sifatida ishlaydi.

4.2. Jinoyiy javobgarlik (JK 122-moddasi). Agar aliment to‘lanmasa, va bu holat **doimiy yoki og‘ir oqibatlarga** olib kelsa, shaxs:

- 2 yilgacha axloq tuzatish ishlari,
- yoki jazo sifatida **ozodlikdan mahrum qilish** bilan jazolanishi mumkin.

4.3. Amaliy holatlar:

- Qonunchilikda “doimiy to‘lamaslik”ga aniq mezon yo‘q.
- Ko‘plab jinoyat ishlari ochilmaydi, chunki onalar (da‘vogarlik qiluvchilar) jinoiy javobgarlikka tortilishini istashmaydi.
- Bu esa aliment to‘lashdan bo‘yin tovlagan shaxslar uchun **immunitet** hosil qiladi.

5. Xalqaro huquqiy asoslar va tajriba

5.1. BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi

O‘zbekiston 1992-yil 9-dekabrda bu konvensiyani ratifikatsiya qilgan. **27-moddada** quyidagicha belgilangan:

“Davlatlar bolalarning o‘sishi uchun zarur darajadagi yashash sharoitlarini ta‘minlash majburiyatini ota-onalarga yuklaydi.”

Bu norma milliy qonunchilikka integratsiya qilinishi kerak, ayniqsa:

- Alimentning minimal miqdorini belgilash,
- Aliment olishni kafolatlovchi fond tashkil qilish,
- Ota-onaning xorijga chiqishini vaqtincha cheklash kabi choralarni joriy etishda.

Dunyoda aliment undirishni tartibga soluvchi **Gaaaga konvensiyasi (2007)** mavjud. Bu hujjat davlatlararo aliment undirishni soddalashtirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston bu konvensiyaga qo‘shilmagan, ammo qo‘shilish istiqbollari mavjud. Bu, ayniqsa, xorijda ishlayotgan otalardan aliment undirish masalalarini hal qilishda muhim bo‘ladi. Aliment undirishning huquqiy asoslari O‘zbekiston huquqiy tizimida mustahkam poydevorga ega. Biroq mavjud qonun normalarining to‘g‘ri va samarali ishlashi uchun ijro tizimi, qonunchilikdagi ba’zi aniqliklar va xalqaro huquqiy mexanizmlarga integratsiyalashish zarur.

Bugungi kunda qonunchilikni faqat mavjud normalar asosida baholash yetarli emas. Amaliyotdagi murakkabliklar, aliment to‘lashdan bo‘yin tovlashning keng tarqalganligi, va aliment miqdorining yetarli emasligi — bu yo‘nalishda chuqur institutsional islohotlar zarurligini ko‘rsatadi.

Voyaga yetmaganlar uchun aliment miqdorini belgilashda hisobga olinadigan omillar

1. Aliment miqdorini belgilashning huquqiy asoslari

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksida voyaga yetmagan bolalarga aliment to‘lov miqdorini belgilash bo‘yicha asosiy norma **132-moddada** ko‘rsatilgan. Mazkur moddaning mazmuniga ko‘ra, agar taraflar o‘zaro kelishuvga erishmagan bo‘lsa, sud aliment miqdorini quyidagi foizlarda belgilaydi:

- **Bitta bola uchun** – ota-onaning daromadidan **1/4 qism**;
- **Ikki bola uchun** – **1/3 qism**;

- **Uch va undan ortiq bola uchun – 1/2 qism.**

Ammo ushbu nisbatlar **standart shakl** bo'lib, sud har bir ishda aliment miqdorini alohida holat asosida belgilaydi. Bu esa sudya tomonidan har tomonlama va adolatli yondashuvni talab etadi. Quyida bunday qarorlar qabul qilinishida muhim rol o'ynaydigan omillar ko'rib chiqiladi.

2. Bolaning moddiy ta'minotga bo'lgan ehtiyoji

Sud bolaga aliment belgilashda avvalo uning ehtiyojlarini inobatga oladi. Bu ehtiyojlar quyidagilardan iborat:

- Oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy va kommunal xarajatlar;
- Tibbiy xizmatlar (shu jumladan, nogiron bolalar uchun qo'shimcha xarajatlar);
- Ta'lim va tarbiya bilan bog'liq xarajatlar (maktab, bog'cha, to'garaklar, repetitorlik);
- Madaniy va sport mashg'ulotlari uchun sarflar.

2.1. Bolaning yoshi va sog'lig'i

O'smir yoshidagi bola ehtiyojlari bog'cha yoshidagi bolaga qaraganda ko'proq bo'ladi. Bundan tashqari, sog'ligi bilan bog'liq muammolari bo'lgan bolalar uchun tibbiy xizmatlarga sarflanadigan xarajatlar ham hisobga olinadi.

Misol: Nogironligi bo'lgan bolalar uchun aliment miqdori odatdagidan yuqoriroq belgilanadi. (Oila kodeksi 143-modda).

2.2. Bolaning yashash joyidagi ijtimoiy-iqtisodiy holat

Shahar va qishloq joylaridagi hayot darajasi o'rtasida tafovut bor. Shu sababli, sudlar turmush narxlariga qarab ham qaror qabul qilishi mumkin.

3. Aliment to'lovchi shaxsning moliyaviy holati

Ota yoki onaning daromadi aliment miqdorini belgilashda eng muhim mezonlardan biridir. Quyidagilar hisobga olinadi:

3.1. Ish haqi va boshqa daromadlar

- Ish haqi (asosiy va qo‘shimcha);
- Tadbirkorlik daromadi;
- Ijaradan tushgan pul mablag‘lari;
- Pensiya, stipendiya, nafaqa;
- Dividendlar va boshqa passiv daromadlar.

3.2. Yashirin daromadlar va ularni isbotlash

Ko‘plab holatlarda ota yoki ona o‘zining haqiqiy daromadini yashiradi. Bunday hollarda:

- Sud mol-mulkni tahlil qiladi;
- Bankdagi hisob raqamlari so‘raladi;
- Ish beruvchidan ma’lumot olinadi;
- Mulkdan foydalanish (avtomobil, ko‘chmas mulk) daromad manbai sifatida ko‘riladi.

4. Ota-onaning boshqa farzandlari va qarindoshlari oldidagi majburiyatlari

Sud aliment miqdorini belgilashda ota-onaning boshqa farzandlari (shu jumladan, nikohdan tashqari tug‘ilganlar), vasiylikda yoki homiylikda bo‘lgan shaxslar oldidagi moddiy majburiyatlarini ham inobatga oladi. Masalan, ota 1-bolasi uchun aliment to‘lamoqda, lekin 2-nikohdan yana 2 farzandi bor. Sud bu holatni e‘tiborga olib, miqdorni me‘yorlashtiradi.

Bu holat Oila kodeksining **133-moddasi** bilan tartibga solinadi.

5. Alimentni qat’iy summada belgilashda hisobga olinadigan mezonlar

Sud ayrim hollarda aliment miqdorini foiz shaklida emas, balki **qat'iy summada** belgilaydi. Bu holat odatda:

- To'lovchi daromadining o'zgaruvchanligi;
- Ish joyining rasmiy emasligi;
- Daromad manbai mavjud, lekin rasmiy hujjatlar yo'qligida yuz beradi.

Sud qarorida nimalar ko'rsatiladi:

- Har oylik miqdor (masalan: 800,000 so'm);
- Valyuta (so'mda yoki chet el valyutasida);
- Inflyatsiyaga qarshi indeksatsiya qilish tartibi.

5.1. Inflatsiya omili

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki har oy inflyatsiya ko'rsatkichlarini e'lon qiladi. Sud ushbu ko'rsatkichlar asosida aliment miqdorini indeksatsiya qilish huquqiga ega.

6. Sud qarorining o'zgartirilishi — aliment miqdorini oshirish yoki kamaytirish

Oila kodeksi 144-moddasi asosida aliment to'lovlari miqdori:

- bolaning ehtiyoji ortsa,
- ota-onaning daromadi o'zgarib ketga,
- sog'lig'i yomonlashsa yoki
- taraflardan biri boshqa farzand olgan bo'lsa — o'zgartirilishi mumkin.

Amaliy misol:

2024 yilda Andijon tumanlararo sudida aliment miqdori 1 million so'mdan 1,800,000 so'mgacha oshirilgan. Asos: bolaning nogironligi aniqlangan va maxsus darslar uchun xarajatlar ortgan.

Qiyosiy tahlil – xalqaro tajriba

1. Rossiya tajribasi:

- Aliment miqdori 1/4, 1/3, 1/2 foizlarda belgilansa-da, bola ehtiyojlari asosida sudlar bu miqdorni o'zgartiradi.
- Maxsus "Aliment fondi" mavjud – vaqtincha to'lanmagan alimentni davlat qoplaydi.

2. Qozog'iston tajribasi:

Aliment miqdorini sud emas, aliment byurosi belgilab beradi.

- Bola har oylik yashash minimumiga asoslanadi (2024 yilda bu 43,000 tenge atrofida).

3. Germaniya tajribasi:

- "Düsseldorfer tabellasi" deb ataladigan jadval mavjud. Unda ota-onaning daromadiga qarab, aliment miqdori oldindan belgilanadi.

O'zbekiston bu kabi jadval asosida aliment miqdorini hisoblash tizimini joriy qilsa, bu jarayonni avtomatlashtirishga olib kelishi mumkin.

Tavsiyalar

1. **Aliment hisoblash bo'yicha milliy koeffitsientlar jadvali ishlab chiqilsin** – bolalarning yoshi, yashash joyi, ota-onaning daromadi asosida miqdor aniqlanadi.
2. **Bola ehtiyojlari bo'yicha standart xarajatlar ro'yxati tuzilsin** – bu sudlarga yengillik yaratadi.
3. **Moliyaviy ekspertiza joriy etilsin** – daromadi noma'lum shaxslarning mol-mulkdan foydalanish darajasi baholansin.
4. **Inflyatsiyaga nisbatan avtomatik indeksatsiya tizimi yaratilishi** – bu alimentni qadrsizlanishdan himoya qiladi.

5. Yolg'on ma'lumot bergan ota-onalarga ma'muriy javobgarlik chorasi ko'rilsin.

Xulosa

Voyaga yetmagan bolalar uchun aliment undirish O'zbekiston ijtimoiy huquqiy tizimining muhim qismi bo'lib, bolalarning asosiy huquqlarini ta'minlashda markaziy o'rin tutadi. Biroq amaliyotda aliment to'lovchilar tomonidan majburiyatning buzilishi keng tarqalgan va undirish mexanizmlarining samaradorligi yetarli emas.

Fuqarolik, ma'muriy va jinoyat javobgarligi tizimlari bolalar manfaatlarini himoya qilishda muhim vositalar hisoblanadi. Shu bilan birga, aliment undirish tizimini yanada takomillashtirish uchun huquqiy islohotlar, ijtimoiy chora-tadbirlar va xalqaro tajriba asosida tizimli yondashuv zarur. Bolalarning moddiy ta'minoti — jamiyatning kelajagi, shuning uchun aliment undirish masalalarida davlat organlari, sud tizimi va jamiyatning o'zaro hamkorligi oshirilishi muhimdir.

O'zbekiston Respublikasida voyaga yetmagan bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalarning moddiy ta'minoti, ya'ni aliment to'lovlari orqali ularning yashash, ta'lim olish, sog'lom rivojlanish kabi fundamental ehtiyojlarini qondirish mexanizmi - oilaviy huquq institutining ajralmas va muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur maqolada aliment undirishning huquqiy asoslari, tartibi va miqdori bo'yicha O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi chuqur tahlil qilindi. Shu bilan birga, amaliyotda duch kelinayotgan muammolar, xususan, aliment to'lash majburiyatining buzilishi, sud qarorlarini ijro etishdagi qiyinchiliklar, ijro hujjatlarining o'z vaqtida va to'liq

bajarilmasligi kabi masalalar tanqidiy baholandi. Ushbu holatlar aliment undirish tizimining samaradorligini pasaytirayotgan omillar sifatida ko'rsatib o'tildi.

Fuqarolik, ma'muriy va jinoyat qonunchiligi aliment majburiyatining bajarilishini ta'minlashda o'ziga xos funksiyalarga ega. Fuqarolik-protsessual qonunchilik sud orqali aliment undirish tartibini belgilab bergan bo'lsa, ma'muriy va jinoyat kodekslari alimentdan bo'yin tovlagan shaxslarga nisbatan muayyan javobgarlik choralari nazarda tutgan. Biroq bu tizimlarning o'zaro uzviyligi va amalda qo'llanishi ko'p hollarda yetarli darajada samarali emasligi kuzatilmoqda.

Shu sababli, aliment undirish tizimini yanada samarali faoliyat yurituvchi, barqaror va adolatli tizimga aylantirish zarur. Buning uchun quyidagi yo'nalishlarda kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

1. **Huquqiy islohotlar** – aliment majburiyatlarini aniqlik bilan belgilovchi, ijro mexanizmlarini kuchaytiruvchi, shuningdek, alimentdan bo'yin tovlash holatlariga nisbatan qat'iy javobgarlik choralari nazarda tutuvchi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish zarur.

2. **Ijro organlari faoliyatini kuchaytirish** – Majburiy ijro byurosi faoliyatining zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirilishi, ijrochilar malakasini oshirish va ijro hujjatlarining elektron tizimda monitoring qilinishi muhim ahamiyatga ega.

3. **Xalqaro tajribadan foydalanish** – Aliment undirish tizimining rivojlangan davlatlar tajribasiga tayanib, avtomatlashtirilgan tizimlar, aliment fondlari (ya'ni davlat tomonidan vaqtincha to'lovlarni amalga oshirib, keyinchalik aliment to'lovchidan undirib olish mexanizmi) joriy etilishi foydali bo'ladi.

4. **Ijtimoiy chora-tadbirlar** – aliment to'lovchilarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish, ularni ish bilan ta'minlash, mas'uliyat hissini shakllantirishga qaratilgan

psixologik va ma'naviy tarbiyaviy tadbirlarni kuchaytirish orqali aliment bo'yicha qarzdorlik holatlarini kamaytirish mumkin.

5. **Aholining huquqiy ongi va savodxonligini oshirish** – ota-onalar, ayniqsa, aliment to'lovchilar orasida qonunchilik normalari, majburiyatlar va javobgarlik choralarga oid huquqiy axborotlarning keng targ'ib qilinishi, ommaviy axborot vositalari, internet platformalari va ta'lim muassasalari orqali keng yoritilishi lozim.

Shuningdek, davlat organlari, sud tizimi va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida samarali hamkorlikni tashkil etish aliment undirish tizimining ishlashini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mavjud qonunchilikni doimiy tahlil qilib borish, u amaliyotga qanchalik to'g'ri xizmat qilayotganini o'rganish va aniqlangan muammolar asosida o'z vaqtida huquqiy o'zgartirishlar kiritish orqali tizimni doimiy ravishda takomillashtirib borish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil, so'nggi tahrirlar bilan) – O'zbekiston Respublikasining asosiy qonuni. Bolalar huquqlari va ota-onalarning majburiyatlari to'g'risidagi asosiy normalarni belgilaydi.

2. Fuqarolik kodeksi (O'zbekiston Respublikasi, 1996-yil, so'nggi tahrirlar bilan) – Aliment undirishga oid shartlar, ota-onalarning majburiyatlari va bolalarning huquqlari nazarda tutilgan.

3. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks (2004-yil) – Aliment majburiyatlarini buzganlik uchun ma'muriy javobgarlikni belgilaydi.

4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (1994-yil)
– Aliment to'lovchining majburiyatini bilib turib bajarishdan bosh tortishi jinoyat hisoblanishi mumkinligi ko'rsatilgan.
5. O'zbekiston Respublikasi Sud-huquq faoliysi to'g'risida qonun (2010-yil) – Aliment masalalarini ko'rib chiqishda sud organlarining vakolatlari va tartiblarini belgilaydi.
6. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi (1998-yil)
– Aliment talablarini sudda qo'zg'atish, ko'rib chiqish va ijro etish tartibini belgilaydi.
7. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (1996-yil)
– Ish beruvchi va ishchi munosabatlarida aliment undirish imkoniyatlari.
8. Shirinova, M. (2021). Bolalar huquqlari va aliment undirish tizimi O'zbekistonda: amaliyot va muammolar. Toshkent: Huquqiy axborot markazi.
– Aliment undirish amaliyoti va huquqiy tahlil.
9. Tursunov, A. (2019). O'zbekiston sud amaliyotida aliment majburiyatlarini bajarish muammolari. Huquqshunoslik ilmiy jurnali, 4(12), 45-58.
– Sud amaliyoti tahlili va takliflar.
10. Karimova, N. (2020). Aliment undirishning huquqiy asoslari va ijro mexanizmlari. Toshkent: O'zbekiston davlat yuridik universiteti.
– Aliment undirish jarayonidagi qonunchilik va ijro masalalari.
11. Rasulov, B. (2018). Aliment to'lovchilarning javobgarligi: jinoyat va ma'muriy aspektlar. Toshkent: Huquqiy jurnal.
– Aliment majburiyatini buzganlik uchun javobgarlik tahlili.